

УДК 330

Н.Т. Шадура-Никипорець, канд. екон. наук, доцент

Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

ГЕНЕЗИС ТА ЕТИМОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ “ГЛОБАЛІЗАЦІЯ”

У статті досліджено теоретичні підходи до визначення сутності економічної дефініції “глобалізація”. Розглянуто історичний процес її формування та розвитку, існуючі концепції виникнення.

Ключові слова: глобалізація, економічна глобалізація, інтернаціоналізація, світове господарство, антиглобалізм.

В статье исследованы теоретические подходы к определению сущности экономического понятия “глобализация”. Рассмотрены исторический процесс ее формирования и развития, существующие концепции возникновения.

Ключевые слова: глобализация, экономическая глобализация, интернационализация, мировое хозяйство, антиглобализм.

The article is devoted to theoretical approaches to defining the essence of the economic definition of “globalization”. Considered the historical process of its formation and development, the existing concept of occurrence.

Key words: globalization, economic globalization, internationalization, world economy, the anti-globalism.

Постановка проблеми. Феномен глобалізації, до якого в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. прикута увага науковців, політиків, широкого загалу, є чи не найбільш контроверсійним у сучасній науці та прямо протилежно оцінюється представниками різних наукових шкіл. З одного боку, здійснюються спроби тлумачення глобалізації як об’єктивного закономірного процесу, що охоплює економіку, політику, культуру та інші сфери життя суспільства. З іншого – вона розглядається як штучне, насильницьке явище, що формується під тиском розвинених націй та економічно могутніх держав, особливо транснаціональних корпорацій (ТНК), із метою вирішення власних проблем та реалізації в глобальному середовищі егоїстичних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою та дослідженням теоретичних проблем глобалізації займається велика кількість зарубіжних та вітчизняних дослідників. Серед зарубіжних учених, які у своїх роботах здійснюють спробу переусвідомити історичний досвід становлення глобалізації, доцільно відзначити У. Андерсона, Д. Белла, У. Бека, З. Бжезинського, Л. Гайта, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, Б. Літера, Дж. Сакса, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, Дж. Томпсона, Е. Тоффлера, Т. Фрідмана, Е. Шилс та ін. Ці автори не тільки аналізують сучасні глобалізаційні тенденції, а й пропонують різноманітні моделі подальшого розвитку в контексті глобалізації.

Фундаментальністю та оригінальністю вирізняються розробки російських авторів, таких як Е. Азроянц, А. Бузгалін, М. Делягін, В. Іноземцев, О. Панарін, В. Пантін, В. Рибалкін, Г. Солодков, М. Чешков, Ю. Шишков та ін. Серед українських дослідників глобалізації як такої та різних перспектив розвитку цього процесу доцільно відзначити О. Білоруса, А. Гальчинського, Т. Дудара, В. Коллонтай, В. Клочка, Д. Лук’яненка, З. Луцишина, Ю. Макогона, С. Мочерного, С. Нумчика, В. Новицького, Ю. Пахомова, М. Сазонова, А. Філіпенка та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У роботах цих учених закладене вагоме науково-практичне підґрунтя для дослідження глобалізаційних процесів. Однак дискусії навколо них різко поляризували ставлення дослідників до феномену, що стоїть за визначеною категорією, тому необхідність дослідження теоретичних основ формування та розвитку такого багатовимірного та неоднозначного явища, як глобалізація, не викликає сумніву. Важливо зрозуміти не тільки зміст, історичні межі формування, а й особливості сучасного прояву цього явища.

Мета статті. Метою цієї роботи є дослідження теоретичних аспектів розвитку глобалізації як економічної категорії, історичних меж її формування та існуючих концепцій виникнення.

Виклад основного матеріалу. Вперше цей термін з’явився в 70-х роках ХХ ст. у літературі з менеджменту та бізнесу для позначення нових стратегій світового виробництва та розподілу. Цей термін почали вживати теоретики створеного в 1968 р. Римського

клубу для системного вивчення глобальних проблем, розробки моделей світового порядку та дослідницьких проектів планетарного розвитку. У 1970 р. побачила світ книга американського футуролога Е. Тоффлера “Шок майбутнього”, в якій йшлося про зростання занепокоєння людства щодо майбутнього. Сьогодні це майбутнє втілюється в явище, що отримало назву “глобалізація”.

Дослідження цього суперечливого та багатовимірного явища активно розпочалися у другій половині ХХ ст. Саме поняття “глобалізація” увійшло в науковий обіг у 80-х рр. ХХ ст. як відображення фундаментальних перетворень сучасної світової економіки, зумовлених посиленням дій загальноцивілізаційних законів і закономірностей, що охоплюють всі сфери суспільного життя і формують постіндустріальну світову цивілізацію. Вперше термін “глобалізація” з’явився у науковому обігу два десятиліття тому, в 1983 р., у статті Т. Левіта, опублікованій у журналі “Гарвард бізнес рев’ю”, ним він так назвав феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляли багатонаціональні корпорації. Розповсюдження ж ця категорія отримала завдяки американському соціологу Р. Робертсону та японцю К. Омае, котрий опублікував у 1990 р. бестселер “Світ без меж”. З того часу поняття глобалізації значно розширилося й збагатилося дефініціями.

У другій половині ХХ ст. глобалізація стає чи не головним предметом досліджень Римського Клубу. В його межах відомі західні дослідники, а також політики, опікуючись суперечливим характером розвитку суспільства та його майбуттям, висловлюють багато глибоких та цікавих думок щодо глобалізації. “Клуб” видає кілька робіт, що на Заході стають справжніми бестселерами. Серед них доповідь комісії “Межі зростання” (1972), доповідь М. Герньє “Третій Світ: три чверті світу”, доповідь комісії В. Брандта “Південь-Північ: програма виживання”. Остання ж чверть минулого століття стає ще багатшою на дослідження глобалізації, яка відтепер – незаперечний факт сучасності. Визначне місце тут посідають роботи Д. Белла, У. Бека, З. Бжезинського, І. Валлерстайна, Р. Робертсона, Е. Тоффлера, Ф. Фукуяма, Д. Хелда і багатьох інших.

Теоретичні засади глобалістики і глобального розвитку в нашій країні вперше були розроблені в колективній монографії “Глобалізація і безпека розвитку” (2001) під редакцією члена-кореспондента НАН України О. Білоруса. Автори цієї книги докладно описали природу глобалізації, визначили її закономірності, а також дали критичну оцінку сучасних глобальних трансформацій у контексті національної стратегії України. Визначаючи структуру глобалістики як галузь теоретичного міждисциплінарного знання про глобальний світ, О. Білорус стверджує, що “в методології досліджень глобалізму і глобалізації поступово перемагає комплексний, системний підхід, який розглядає глобалізацію як в економічному, так і геополітичному, соціальному, екологічному, інформаційному, соціокультурному контексті” [9].

Неоднозначність існує серед науковців і в питанні про термін початку дії глобалізації. Іноземні та вітчизняні дослідники ведуть відлік глобалізації з різних точок історичного часу. Одні вважають, що глобалізація бере свій початок з розподілу праці, розвитку міст-полісів і міжнародної торгівлі, тобто ще з античних часів. Інші пов’язують глобалізацію з епохою Великих географічних відкриттів та розвитком колоніальної системи. Існує досить обґрунтована система поглядів стосовно того, що сучасний етап глобалізації почався лише в другій половині ХХ ст. і був пов’язаний з науково-технічною революцією, зокрема в галузі інформації та комунікацій [9].

У сучасній науковій літературі існують два основних підходи до визначення хронологічних меж глобалізації. Представники першого (широкого) підходу (В. Андерсон, В. Дергачова, А. Філіпенко, Е. Шилс) трактують глобалізацію як тривалий історичний процес поетапного формування загальнопланетарної цілісності, що супроводжує весь хід цивілізаційного розвитку. Цей підхід з’явився приблизно 100 років тому у зв’язку з

інтенсифікацією зовнішньоекономічних відносин. Так, фахівці Всесвітнього банку виділяють три хвилі глобалізації:

– перша хвиля (1870-1914) – питома вага міжнародної торгівлі у валовому світовому доході за цей період зростає в два рази, кумулятивний обсяг інвестицій у країнах, що розвиваються, досяг 32 %, міграція охопила 10 % населення;

– друга хвиля (1950-1970) пов'язана з відновленням рівня міжнародних зв'язків до попереднього значення після їх руйнування під час двох світових війн. За цей період питома вага світової торгівлі у світовому ВВП досягла рівня 1913 р., а кумулятивний обсяг інвестицій в країнах, що розвиваються, становив 11 %;

– третя хвиля (з 1970 р.) викликана потужним розвитком сучасних інформаційних і транспортних технологій. У 1998 р. кумулятивний обсяг інвестицій в країнах, що розвиваються, досяг 22 %.

Сучасні економісти стверджують, що довгостроковий процес розвитку глобалізації має циклічно-хвильову природу, котра пов'язана з періодичними підйомами та спадами інтеграційних процесів. Вони стверджують, що глобалізаційні хвилі поєднують інтеграційні (зближення, взаємодія, взаємопроникнення) та диференціюючі (примноження різноманітності, плюралізація) процеси, котрі сприяють оновленню форм, змісту та механізмів глобалізації, не впливаючи на її поступальний розвиток.

Представники другого (вужького) підходу розглядають глобалізацію як новітній процес, що розпочався в ХХ ст. і органічно пов'язаний з більш загальним процесом інтернаціоналізації. Так, наприклад, Н. Ющенко, аргументуючи вищезазначене, звертає увагу на таке:

– до ХХ ст. міжнародна економіка засновувалась на відносинах між країнами, тоді як світова економіка ХХ ст. базується на мережах зв'язків, що пронизують господарство окремих країн;

– якою б не була питома вага зовнішньої торгівлі у ВВП світу до ХХ ст., загальний обсяг торгівлі та її інтенсифікація в сучасних умовах не співставні з попереднім періодом;

– новітні переливання фінансових ресурсів не зводяться до традиційного розуміння експорту капіталу;

– транснаціоналізація економіки і феномен глобалізації комунікацій беруть початок у ХХ ст.

Сьогодні серед науковців немає єдиної стрункої концепції, котра б пояснювала причини виникнення глобалізації: в рамках існуючих наукових досліджень до розуміння сутності глобалізації її розглядають як особливу версію модернізації, якісно новий етап інтернаціоналізації, лібералізацію, універсалізацію, вестернізацію, колоніалізм чи детериторізацію.

Широке розповсюдження отримало бачення глобалізації як вестернізації чи американізації світу. Цей процес пов'язують з переносом цінностей американської культури й утвердженням США на геополітичній арені. Дискусії в цьому напрямку спираються на абсолютно протилежні точки зору. Безсумнівний інтерес представляє ідея Г. Дилигенського про те, що вестернізація є найбільш простим механізмом, що компенсує “неадекватність багатьох традиційних культур сучасному економічному та соціальному життю” [4, с. 14]. Автор, тим не менш, відзначає вимушений характер запозичення західних зразків, що зумовлює конфліктогенний характер цих процесів.

Відомий російський дослідник О. Панарін, вносячи чималий доробок до глобалістики, у роботах “Агенти глобалізму”, “Спокуса глобалізмом” обстоював тезу глобалізації як другого видання колоніалізму, вважаючи, що рушійними силами глобалізації висту-

пають американський імперіалізм і світовий сіонізм. Сама ж глобалізація, на думку вченого, “паразитична” і така, що нищить демократію.

Ряд дослідників висловлюють підхід до глобалізації як до процесу детериторізації соціального. Відповідно до визначення Е. Гідденса, глобалізація – це “інтенсифікація соціальних відносин, що розповсюджуються на весь світ та пов’язують віддалені місця таким чином, що локальні події формуються подіями, що відбуваються за багато миль і навпаки”. Подібне тлумачення надає і У. Бек, розглядаючи детериторізацію соціального як “... не пов’язані кордонами щоденні дії у різних вимірах економіки, інформації, екології, техніки, транскультурних конфліктів та громадянського суспільства”.

Доволі поширене трактування глобалізації як такої, що фактично продовжує епоху Модерну, кінцево реалізуючи завдання створення індустріальної, ринкової економіки, представницької демократії, системи захисту прав і свобод людини. Засновником цієї теорії є Е. Шиллс. Відповідно до такого підходу, глобалізація “кінцево” означає вирішення певного спектра проблем: це і завершення модернових процесів власне на самому Заході, зокрема, відторгнення спотвореного капіталізмом того, що задумувалося в епоху Модерну (перебудова суспільства на просвітницьких засадах розуму, рівності, свободи). Тобто така собі домодернізація країн Заходу. Це і весь комплекс перетворень, які мають бути здійснені в тій (більшій) частині світу, де свого часу модернізація не відбувалася. Це також і якісно нові процеси в модернізованих західних країнах, домінантою яких є докорінні зміни у виробництві, але їм не надається належної уваги. Цілком логічно за цим підходом виглядає визначення часу зародження глобалізації, що нібито сягає глибин віків, коли традиційні держави і суспільства Темного Середньовіччя поступалися динамічним і відкритим, з якісно новими інституціями та суспільними формами. Інакше кажучи, тоді, коли було започатковано творення націодержави [7].

Низка дослідників схильні вбачати в глобалізації реалізацію та широке впровадження ідей неолібералізму в сучасному світі. Так, Р. Гомес пише, що “відродження принципів вільного ринку в неоліберальному оформленні вийшло за межі їх національного виконання” [11, с. 87]. Деякі дослідники відзначають, що економічна глобалізація – це кульмінаційний момент в історичному процесі розповсюдження ринкових капіталістичних принципів господарювання в планетарному масштабі. Глобалізація створює ефекти та зв’язки, що виходять за межі національних кордонів, і вони, як хвилі, розповсюджуються по всій системі світового господарства. Схожу позицію на формування глобальної економіки виказують і вітчизняні дослідники. “Глобалізація – це історичний процес, – пишуть І. Бочан та І. Михасюк, – змістом котрого є зростаючий взаємозв’язок та взаємозалежність національних економік, злиття національних ринків у єдиний світовий ринок” [2, с. 23].

Широке коло науковців вважає, що оскільки найбільш визначним процесом на рубежі ХХ та ХХІ ст. є становлення глобальної господарської системи, яка руйнує кордони національних господарств, то глобалізацію можна сприймати як черговий етап інтернаціоналізації, заснований на розвитку інформаційних технологій. Так, професори М. Долішний та М. Козоріз у своїй статті “Національна економіка в умовах глобалізації” зазначають, що “глобалізація – це наслідок розвитку міжнародних економічних відносин, активізаторами котрого на сучасному етапі розвитку стали досягнення у сфері науки, техніки, технологій тощо”. Сучасна глобалізація – це новий етап чи ступінь в інтенсифікації міжнародних економічних відносин. Професор С. Мочерний зазначає, що “за генетичним підходом вихідним етапом сучасної глобалізації був і залишається процес інтернаціоналізації всіх складових суспільно-економічної формації, який еволюціонує від менш розвинутих економічних та інших суспільних форм до розвиненіших”. Продовжуючи його думку, В.П. Ключко зазначає, що “глобалізація як процес – це результат розвитку продуктивних сил та інтернаці-

аналізації усіх сфер суспільного життя, встановлення безпосередніх більш-менш сталих зв'язків між суб'єктами різних країн, унаслідок чого виробничий процес в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному або світовому масштабах. Світова економіка стає єдиним ринком і виробничою зоною з національними та регіональними секторами, а не простою сукупністю національних економік, що розгортають взаємне економічне співробітництво” [5].

На тісний взаємозв'язок між інтернаціоналізацією та глобалізацією вказують більшість українських та російських економістів, проте чітко ці категорії не розмежовують. Так, російський економіст А. Єльянов зазначає, що “глобалізація означає глибоку трансформацію капіталістичної системи і черговий етап у світовому інтеграційному розвитку”. У колективній праці російських учених за редакцією В. Колесова зазначено, що “глобалізація – це нова стадія інтернаціоналізації господарського життя з врахуванням не лише досягнень гранично можливих масштабів останнього, а й якісно нових її характеристик”.

На противагу цій тезі (глобалізація є продовженням інтернаціоналізації) розглядає взаємовідношення глобалізації та інтернаціоналізації російський учений В. Рамзес: “Глобалізація виглядає, скоріше, категорією-конкурентом інтернаціоналізації, десть, мабуть, її антитезою, ніж її логічним продовженням, розвитком, хоча наглядні прояви глобалізованого процесу мають місце і в ході інтернаціоналізації, що виділяється... яскраво вираженим посиленням взаємозалежності різних країн”.

Якщо спробувати систематизувати наявні точки зору на природу глобалізації, то вони можуть бути зведені до таких основних позицій, котрі представлені в роботах революційних глобалістів (гіперглобалістів), еволюційних глобалістів (трансформаціоналістів) та скептиків [6].

Революційний глобалізм має своїх послідовників в основному в середовищі політиків та бізнесменів. В основі цих ідей лежить неоліберальна теорія та практика, коли глобалізація розглядається як специфічний варіант інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя людства, орієнтований на форсовану економічну інтеграцію в глобальних масштабах з максимальним використанням науково-технічних досягнень та вільно-ринкових механізмів й ігноруванням існуючих національних утворень, багатьох соціальних, культурно-цивілізаційних та природно-екологічних імперативів [6]. До цієї групи дослідників можна віднести головних ідеологів глобалізації К. Поппера, Ф. Фукуяму, Зб. Бжезинського, Дж. Сороса та інших.

Еволюційні глобалісти вважають сучасну форму глобалізації історично безпрецедентною, не порівнюваною з жодним іншим порядком. Вони говорять про поступову адаптацію держав і суспільств до взаємозалежного нестабільного світу з його немінучими соціальними та політичними змінами. Вони вважають, що традиційні концепції державності змінюються поступово, але постійно. Суверенність сьогодні є дещо менше, ніж територіально позначений бар'єр, – це скоріше джерело та ресурс відстоювання прав та привілеїв у межах спільної політичної системи.

До еволюційних глобалістів відносять У. Бека, Дж. Стігліца, Н. Мамедова, В. Толстих, Х. Барлибаєва, М. Делягіна, В. Іноземцева та інших. Зокрема, видатний російський економіст і соціолог В. Іноземцев дає таке розуміння походження глобалізації: “Сучасна глобалізація здається мені процесом перетворення регіональних соціально-економічних систем, досягнувши високого ступеня взаємозалежності, в єдину всесвітню систему, що розвивається на базі відносно уніфікованих закономірностей... глобалізація являє собою перетворення ряду відокремлених світогосподарств у світову економіку”.

На думку А. Уткіна, лише дві характеристики глобалізації не є спірними: її неможливо зупинити, і вона створює нові величезні простори, збагачуючи людство. Науковець підкреслює, що “глобалізація – процес, що визначається ринковими, а не держав-

ними силами, тобто збалансованістю бюджету, відкритістю інвестиціям та ринковим потокам, стабільністю валюти”.

Скептики виступають з критикою теорії та практики глобалізації. Вони вбачають у глобалізації розповсюдження західного модернізму, а світову інтернаціоналізацію розглядають як супутній продукт розповсюдженого американського світопорядку, розуміючи під глобалізацією уніфікацію життя на основі єдиних ліберальних цінностей шляхом нав'язування цінностей розвинених індустріальних країн іншим суспільствам. Глобалізація розглядається ними як вестернізація. Позначивши глобалізацію як вестернізацію, дослідники безпосередньо виходять у сферу відносин між цивілізаціями. На антиглобалістських позиціях стоять С. Хантінгтон, А. Панарін, С. Кара-Мурза, Б. Ключніков, О. Арін та інші.

Яскравий ідеолог антиглобалізму А. Панарін визначає глобалізацію “... як процес послаблення традиційних територіальних, соціокультурних та державно-політичних бар'єрів (що раніше ізолювали народи один від одного і в той же час оберігали їх від неупорядкованого зовнішнього впливу) та становлення нової, “безпротекціоністської” системи міжнародної взаємодії й взаємозалежності”.

Схожі погляди висловлює В. Самохвалова, котра визначає глобалізацію, як “... гарно продуманий, цілеспрямований, з умислом запущений та вміло здійснюваний проект перебудови світу в інтересах вузької групи осіб – “нової глобальної еліти”, а також конкретної держави – США”.

Таким чином, у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі сьогодні існують різні підходи до розуміння глобалізаційних процесів, що і призводить до наявності широкого кола визначень поняття “глобалізація”. Зупинимось більш детально на основних підходах до розуміння глобалізації, що пропонується різними дослідниками.

Семантично поняття “глобалізація” пов'язане з латинським словом “globus” (куля). На основі цього іменника у французькій мові виник прикметник global, що означає “стосується всієї земної кулі”, тобто повний, всеохоплюючий, всеосяжний. Терміну “глобалізація” передувало поняття “глобалізм”, яке вперше з'явилося в тлумачних словниках англійської мови у 1961 р. і почало вживатися у значенні “постінтернаціоналізм”.

Одне з найбільш розширених, але точних за основною ідеєю тлумачень глобалізації належить американському політологу У. Андерсону, який досліджує глобалізацію в економічному, політичному, культурному, інформаційному і біологічному контекстах. У книзі “Все тепер пов'язано. Життя в першій глобальній цивілізації” він розглядає глобалізацію як “систему систем”, що прискорено змінюється та зазначає, що глобалізація являє собою “потік конвертуючих сил, котрий створює істинно єдиний світ”.

Німецький учений У. Бек дає таке визначення “...глобалізація є, говорячи старомодною мовою, діалектичним процесом, який створює транснаціональні соціальні зв'язки і простори, зміцнює локальні культури і сприяє виникненню третіх культур” [1].

Коротке, але змістовне визначення цього феномену наводить російський учений М. Чешков: “Глобалізація – процес з'єднання різних компонентів людства під час його еволюції на противагу процесу диференціації людства” [8].

У Підсумковому комюніке Кельнського саміту країн “Великої сімки” (1999) зазначено, що “глобалізація – це складний процес прискорених та зрісших у масштабах потоків ідей, капіталів, техніки, товарів та послуг у всьому світі, що стало причиною кардинальних змін у всіх суспільствах”.

Більш ґрунтовне і розширене визначення надає американський дослідник Т. Фрідман, у якого глобалізація – це “нестримна інтеграція ринків, націй-держав і технологій, що дозволяє індивідам, корпораціям і націям-державам досягати будь-якої точки світу швидше, далі, глибше і дешевше, ніж будь-коли раніше... Глобалізація озна-

чає поширення капіталізму вільного ринку практично на всі країни світу. Глобалізація має свій власний набір економічних правил, які базуються на відкритості, дерегуляції й приватизації національних економік з метою зміцнення їх конкурентоспроможності і більшої привабливості для іноземного капіталу” [10].

Професор С. Мочерний дає таке визначення: “Глобалізація – процес діалектичної взаємодії національних та глобальних суспільних процесів, за якого відбувається поступове обмеження національних особливостей суспільних відносин (і відповідних якостей людини) та їх поступове підпорядкування системі глобальних відносин, а також законів та закономірностей такої взаємодії, цілісність якої забезпечується наднаціональними структурами”.

Сучасні економічні словники [3] наводять таке визначення: “Глобалізація – категорія, яка відображає об’єктивний, закономірний процес розвитку країн світу у вирішенні спільними зусиллями нагальних проблем майже в усіх галузях суспільного життя, а саме: торгівлі, інвестицій, виробництві, послугах, фінансів, ринку робочої сили, голоду, медицині, ліквідації міжнародного тероризму, техногенних катастроф, катаклізмів та ін.”. Визначення широке, але воно дає можливість зрозуміти, що глобалізація – процес багаторівневий, багатовимірний, складний та суперечливий, який відіграє системоутворюючу роль у формуванні загальнопланетарної системи.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи наявні теоретичні дослідження змісту дефініції “глобалізація”, маємо констатувати, що глобалізація світового господарства – надто складний, суперечливий та багатовекторний процес, роль котрого у розвитку людської цивілізації до кінця не усвідомлена. Загальновизнано, що глобалізація не є завершеним процесом. На сьогодні світове господарство знаходиться у своєрідній “точці біфуркації” і його подальший розвиток пов’язаний з формуванням якісно нової гомеостатичної системи взаємопов’язаних саморегульованих та динамічних процесів, що відбуваються в планетарному масштабі.

Список використаних джерел

1. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию. Прогресс – традиция / У. Бек. – М., 2001. – С. 28-29.
2. Бочан І. О. Глобальна економіка: підручник / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. – К.: Знання, 2007. – 403 с.
3. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття, персоналії / укладачі: В. С. Іфтемичук, В. А. Григор’єв, М. І. Маниліч, Г. Д. Шута; за наук. ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемичука. – К.: Магнолія плюс, 2004. – 688 с.
4. Дилигенский Г. Г. Глобализация в человеческом измерении / Г. Г. Дилигенский // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 7. – С. 14.
5. Клочко В. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В. Клочко // Економіка України. – 2001. – № 10. – С. 51-58.
6. Коллонтай В. Эволюция западных концепций глобализации / В. Коллонтай // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 2. – С. 32-39.
7. Сазонов Н. І. Глобалізація: природа і зміст / Н. І. Сазонов // Университеты: наука и просвещение. – Х., 2004. – № 1. – С. 15-20.
8. Чешков М. Глобализация: сущность, нынешняя фаза и перспективы / М. Чешков // Pro et Contra. – 1999. – Осень. – С. 114.
9. Шергін С. Сучасний вимір глобалізації: концепції і реальність / С. Шергін // Світогляд. – 2008. – № 4. – С. 26-33.
10. Friedman Th. Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree. – N. Y., 2000. – P. 9.
11. Gymez R. J. Neoliberalismo globalizado: Refutaciyn y debacle. – Buenos Aires: Macchigrupo editorial, 2003. – 200 p.